

BERT VAN DEN BRINK

Conflict

Conflict is een van de meest centrale begrippen in hedendaagse maatschappelijke debatten. Economische conflicten, sociale conflicten, culturele conflicten; elke praktijk waarover mensen een mening hebben kent zo zijn eigen conflicten. Ook binnen de academie wordt er heel wat afgetheoretiseerd over deze en andere conflicten; waar conflicten heersen worden bestaande kaders bevraagd, waar bestaande kaders worden bevraagd is het goed theoretiseren. Zo bezien is conflict een gearriveerde notie, die van grote waarde is voor de praktische en theoretische beschrijving van probleemsituaties.

Achter dit gebruik van het begrip conflict gaat een heel specifiek verwachtingspatroon schuil dat geproblematiséerd dient te worden. Net als problemen zijn conflicten er vanuit deze visie bezien om te worden opgelost. Conflict wordt zodoende in wezen als iets negatiefs beschouwd, als een pathologie van sociale relaties die dient te worden overwonnen. Heel duidelijk zien we dat bijvoorbeeld in theorieën over sociale erkenning voor zoverre hun normatieve boodschap wordt gemotiveerd door een ideaal van conflictvrije sociale relaties: relaties ‘vrij van pijn’ (Honneth). De wereld zal volgens dergelijke theorieën pas een goede wereld zijn wanneer sociale conflicten vanuit een visie op onze werkelijke behoeften zijn opgelost. Als we weten wat onze werkelijke behoeften zijn, zullen we snel genoeg tot redelijk overleg komen – en tot een overwinning van sociale conflicten.

Iets dergelijks geldt voor politiek-liberale rechtvaardigheidstheorieën. Sociale conflicten worden daar onderverdeeld in twee groepen: redelijke sociale conflicten en onredelijke sociale conflicten. Waar onredelijke sociale conflicten heersen is de opdracht eenvoudig: we dienen degenen die onredelijke eisen stellen in het conflict in naam der rechtvaardigheid buiten de kring van gesprekspartners te sluiten. Over blijven dan de redelijken, die met elkaar per definitie niet in sterke sociale conflicten staan omdat ze hun onderlinge relaties redelijk hebben gemaakt. Ze stemmen allen in met een en dezelfde idee van rechtvaardigheid en hebben vergelijkbare en redelijke ideeën over de behoeften en idealen waaraan een liberaal-democratische overheid tegemoet zou moeten komen (Rawls). Al met al is in een rechtvaardige samenleving geen sociaal conflict meer te vinden dat die naam mag dragen. Conflicten zijn er om overwonnen te worden – en in een rechtvaardige samenleving zijn ze overwonnen.

57

Krisis 2005 | 4

Naïviteit

Een filosofische theorie die ervan uitgaat dat conflicten er zijn om opgelost of overwonnen te worden, vertrekt vanuit een naïef begrip van sociale relaties. Die naïviteit

kan worden bestreden wanneer het begrip niet enkel uit de theoretische gereedschapsdoos wordt gehaald om pathologische sociale relaties te beschrijven, maar misschien wel meer om een basiseigenschap van menselijke relaties aan te duiden. Daarmee is niet gezegd dat ons theoretiseren nu direct op een antropologisch gefundeerde metafysica moet worden gegrondvest. Wel is ermee gezegd dat, mits we noties als erkenning en rechtvaardigheid op een begrijpelijke wijze willen blijven gebruiken, we het beste kunnen uitgaan van een theoretisch vocabulaire dat de conflictrijkheid van menselijke relaties niet alleen als beginpunt, maar in zekere zin ook als eindpunt van theoretiseren en handelen aanvaardt. Onze ervaring suggereert immers helemaal niet dat er in het menselijk leven een samenleving voorbij de conflictrijkheid zou kunnen bestaan.

Wat zou er gebeuren wanneer we een dergelijke wijze van denken over conflicten zouden inzetten in onze theoretische debatten? We zouden democratie niet primair als een middel zien om sociale conflicten op te lossen, maar als een middel om op een aanvaardbare wijze met sociale conflicten om te gaan; we zouden het recht niet zien als een alle conflicten transcenderende conflictbeslechter, maar als een middels conflictrijke wetgevingsprocessen tot stand gekomen instrument om zo goed mogelijk met conflicten om te gaan; we zouden onszelf niet zien als wezens die gedreven worden door het verlangen alle conflicten met onszelf en anderen te overwinnen, maar als wezens die trachten met dergelijke conflicten om te gaan. Conflict zou niet het barre land zijn waarnaar we zijn verbannen en rechtvaardigheid niet het vreemde land waarnaar we trachten te vluchten. Want conflict zou het land zijn waarin wij altijd hebben geleefd en willen blijven leven mits rechtvaardigheid er zou bestaan in een aanvaardbare verdeling van de lasten die nu eenmaal verbonden zijn met ook de meest elegant vormgegeven conflicten.

De verdeling van lasten is hier cruciaal. De voorgaande alinea is met opzet in beloofdelandtaal geschreven. Het klinkt zo mooi: onze politieke en juridische instituties en zelfs ons zelfbegrip dienen de taak ons te helpen omgaan met het conflictrijke karakter van ons leven. Maar het is niet de bedoeling hier een rozerood plaatje te schetsen. Integendeel: het dient benadrukt te worden dat het *uithouden* van conflicten, en dus het afwijzen van utopieën die vrijheid van conflict beloven, een zware opdracht is. Het betekent dat de spanning moet worden uitgehouden tussen de gerechtvaardigde wil de sociale werkelijkheid te veranderen en het eveneens gerechtvaardigde besef dat verandering maar zelden bewerkstelligd wordt zonder dat nieuwe conflicten in het leven worden geroepen, die van de oude slechts zelden verschillen. Dat werd bedoeld waar eerder werd gesteld dat conflicten niet alleen aan het begin maar ook aan het einde van ons denken en handelen staan.

Machiavelli

Het sterkste punt aan een ontologie die uitgaat van strijd en conflict is wellicht dat we de verlokking leren weerstaan idealen te formuleren waarin juist deze fundamentele

aspecten van menszijn plotseling zijn verdwenen. Ideaaltheorie in die zin is altijd al de schietschijf geweest van het agonale conflictparadigma in de politieke en sociale filosofie – denk aan Machiavelli, aan Nietzsche, Adorno, Arendt of Foucault – omdat zij geen antwoord heeft op de vraag hoe we ons handelen moeten oriënteren in de niet-ideale wereld. Maar kunnen uitgerekend de genoemde auteurs, die zo vaak is verweten vijandig te staan tegenover liberaal-democratische associatie, ons helpen reflecteren over de vereisten van civiele interactie in hedendaagse samenlevingen? Dat kunnen ze zeker, omdat hun agonale politieke denken noties van macht, van emancipatie, van vrijheid en van persoonlijk *ethos* kan helpen ontwikkelen die zijn toegesneden op de taak onze normatieve aspiraties binnen een niet-ideale samenleving te begrijpen.

Binnen het conflictparadigma bestaat grote aandacht voor de kwaliteit van persoonlijke disposities en deugden. Daarover wordt vaak lacherig gedaan – er wordt een vorm van wereldvreemd heroïsme in ontwaard – maar het belang ervan kan nauwelijks worden overschat. In het agonale paradigma is het vanwege de omstredeheid van institutionele ordeningen niet mogelijk alleen maar te vertrouwen op procedurele zuiverheid en rechtvaardigheid. Volgens dit paradigma zou een volk van duivels (Kant) er maar een potje van maken. Of wellicht beter: niet verbonden door een onomstreden en werkelijk rechtvaardige institutionele ordening zouden de duivels hun samenleving moeten stabiliseren door op zoek te gaan naar de vereisten van deugdzzaam functioneren binnen een institutioneel instabiele samenleving. Daardoor zouden ze bezien vanuit het conflictparadigma wel eens een stuk kunnen opknappen, immers: conflicten worden hier gezien als motoren van persoonlijke deugd.

Door in het licht van door mij als juist geziene politieke waarden of belangen een conflict aan te gaan met een persoon die vanuit een ander waardenkader of een ander belang handelt, test ik mijn persoonlijke deugd en de deugdzzaamheid van mijn waardenkader of belangen. Mijn opponent doet dat ook en kan zich, net als ik, juist door het conflict als persoon, in welke rol dan ook – burger, vader, student, politicus – ontwikkelen. Voorwaarde daarbij is vanzelfsprekend wel dat het conflict waarin we staan op een productieve en relatief stabiele wijze wordt vormgegeven. Daartoe moeten we bereid zijn de spanningen die met het conflict optreden als een normale last van sociale coöperatie te zien. Juist op dat vlak kennen we in onze samenleving vandaag de dag grote problemen. Dus juist op dat vlak zijn theoretische verkenningen nodig die interpersoonlijke conflicten niet als sociale pathologieën beschouwen, maar als een normale stand van zaken tussen burgers binnen een pluralistische samenleving.

In conflicten kunnen personen elkaar vrij uitdagen, testen en beleren. Om dat op een constructieve wijze te doen hebben ze vanzelfsprekend behoefte aan civiele idealen en instituties, die bijvoorbeeld hun gelijkheid en vrijheid in formele zin waarborgen. Maar wat die vrijheid en gelijkheid in materiële zin betekenen, wordt pas in conflict ervaren. Politieke, culturele en economische conflicten zijn de normaalste zaak van de wereld. Een samenleving waarin dergelijke conflicten bijna als vanzelf worden gezien als te beslechten indicatoren van dieperliggende pathologieën loopt de kans

oververhit te raken. Dat lijkt in Nederland momenteel het geval. Een beetje druk kan van de ketel worden gehaald wanneer politieke theoretici en intellectuelen zich verdiepen in de productieve zijde van conflicten, als motor van individuele ontwikkeling én solidariteit, als eigenlijk bindende factor in de strijd rond de interpretatie van omstreden waarden en normen, ja als alternatief fundament van civiliteit in een samenleving waarin het gekkenwerk is te zoeken naar een vaststaand canon van waarden en normen. Laat ons aldus de notie conflict de goede naam doen toekomen die ze verdient.